

Jugoslavija, zemlja snova (III)

Doba pod konjskom kopitom

Sjećanja i prisjećanja na vijek od stvaranja prve Jugoslavije, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, iznjedrila su brojne manje ili više zanimljive zapise, od romansiranih biografija kralja, tada regenta, Aleksandra poput one Vuka Draškovića, do ozbiljnih historiografskih radova koji taj period osvjetljavaju na različite načine. Učinilo nam se zanimljivim da u *Danima* prenesemo jedan, na nama razumljivim jezicima, manje korišten ugao - odnos Slovenaca prema toj državi slikan ponašanjima nakon atentata u Marseilleu 1934.

Piše: **BOŽIDAR JEZERNIK**

Na dan otkrića spomenika *viteškom kralju Ujedinitelju* u Ljubljani, vojni dobrovoljac Rajko Paulin sabrao je u knjizi reči pokojnog kralja. Izdanje je podržao i Odbor za postavljanje spomenika Viteškemu kralju Aleksandru I Zedinitelju u Ljubljani. U predgovoru knjige govora koje je Aleksandar Karađorđević držao prilikom različitih historijskih događaja od balkanskih ratova pa sve do njegovih poslednjih reči, Paulin piše: "Danas znamo kako velik kralj nam je bio i šta smo s njime izgubili. Ali znamo i da će njegove reči živeti večno". Veliki bronžani spomenik viteškom kralju Ujedinitelju

postavljen je u srcu slovenačkog glavnog grada, kao živi simbol povezivanja ljudi u veliku "zamišljenu zajednicu" i nade za njezino trajanje u budućnosti.

U mračno doba koje je 1. septembra 1939. godine zahvatilo Evropu, u liku vrhovnog komandanta, pobednika u tri rata, gledali su svetionik koji će pobediti i oblake crne kao gavranovi. Strah od neizvesne budućnosti, međutim, nije bio dovoljno velik da bi se interesne grupe, koje su sastavljale tu zajednicu, ujedinile u tumačenju kraljeve velike misli *Čuvajte Jugoslaviju!* Ideal narodnog i državnog jedinstva, iako lep i velik, postavljen je tako na staklene noge. A na dnevni red je postavljeno pitanje da li će naslednik velikog kralja, koji je toga dana slavio 18. rođendan, uzmoći dovoljno snage da preseče Gordijev čvor različitih gledanja? Da li će imati veštine da velikoj misli svog oca da sigurniju osnovu?

NAJVEĆI I NAJLEPŠI LJUBLJANSKI KONJANIK je ponosno stajao usred parka Zvezda svega deset meseci. Sedam meseci posle svečanog otkrivanja spomenika, Sile osovine su bez objave rata napale Jugoslaviju i između sebe podelile njenu teritoriju. Nekadašnja Dravska banovina došla je pod vlast triju okupacionih sila (Nemačke, Italije i Mađarske).

Italija je svoje parče slovenačke teritorije 3. maja 1941. anektirala.

Nekoliko dana kasnije, Lido Kajani u milanском *Il Popolo d'Italia* objavio je duži članak o novoj italijanskoj teritoriji zvanoj Ljubljanska provincija. Članak su u celini preneli dnevni listovi *Slovenski narod* i *Slovenec*. Kajani je predstavljao aneksiju kao istorijski i politički događaj od najvećeg značaja, jer je doba Kraljevine Jugoslavije, po njegovom objašnjenju, bilo "istorijska nemogućnost i političko nasilje", čak "teška uvreda za visok nivo kulture Slovenaca". Kraljevina Italija je aneksijom Ljubljanske provincije učinila kraj "robovanju Slovenaca Beogradu", a njenim žiteljima je omogućila povratak "u evropsku zajednicu iz koje su je isterali nametnici i mistifikatori".

Maja 1941. Ljubljani je posetio i specijalni dopisnik lista *Il Giornale d'Italia* kako bi i on predstavio čitaocima novu italijansku provinciju i njeno središte. Čitaoca je pozvao da se s njim popne na drevni Grad ili na najmoderniji Nebotičnik (Neboder); i jedno i drugo su tačke sa kojih se pruža pun pogled. Sam je za polazište izabrao kafanu na vrhu Nebotičnika. Tamo je slušao melodije iz Verdijeve *Travijate* koje je svirao orkestar i posmatrao lepu građevinu u kojoj su izvodili i Pučinija i Verdija.

Nakon kratkog muzičkog uvoda poveo je čitaoca u šetnju gradskim ulicama. Odveo ga je do spomenika Valentinu Vodniku, prošao sa njim pokraj Trubarovog, Miklošičevog, Valvazorovog i Gregorčičevog spomenika, sve do memorijalnog stuba na Šentjakobskom trgu; za vreme šetnje čitaocu je posebno skrenuo pažnju na spomenik najvećem ljubljanskom pesniku Francu Prešernu sa njegovom Muzom. Predstavio mu je čak i kip kralja Petra pred Gradskom kućom. Na kraju šetnje odveo

O autoru

Božidar Jezernik (1951.) je redovni profesor kulturne antropologije na Univerzitetu u Ljubljani. U središtu njegovog naučnog rada je etnološko i antropološko istraživanje Balkana i Istočne Evrope. Prva Jezernikova knjiga je studija o italijanskim koncentracionim logorima *Borba za opstanak*. Među njegovim najvažnijim radovima su i knjige *Seks i seksualnost in extremis* i *Non cogito ergo sum*. Proširena verzija njegove knjige o izveštajima s putovanja po Balkanu *Dežela, kjer je vse narobe*, objavljena je na engleskom, turskom, poljskom, na srpskom, italijanskom i albanskom jeziku. ■

ga je još i na Kongresni trg i predstavio mu poseban park pod imenom Zvezda. Zanimljivo, italijanski ljubitelj kulture nije ni pomenuo veličanstveni spomenik kralju Aleksandru, iako je bio dobro vidljiv i posmatračima daleko od parka.

Dakako, bio je to loš znak za njegovu daljnju sudbinu. Sve tri okupatorske vlasti imale su zajedničko to da su - po njihovim rečima - brinule o blagostanju stanovništva i zalagale se za podizanje nivoa kulture i civilizacije na okupiranoj teritoriji. U tom procesu značajnu ulogu odigrali su i ljubljanski konjanički spomenici.

IAKO SU ITALIJANSKE OKUPATORSKE VLASTI, prema rečima visokog komesara, bile "iznenađene visokim nivoom kulture" u Ljubljanskoj provinciji, na prilično nezadovoljstvo njenih žitelja utvrdile su da u gradu nema dovoljno prostora za dva konjanika. Visoki komesar za Ljubljansku provinciju Emilio Gracioli na trećoj sednici Konsulte 3. jula 1941. objasnio je da će stoga spomenici "srpskim kraljevima" biti uklonjeni sa javnih mesta i kao "umetničko delo" preneti u muzej. Motiv za tu Graciolijevu odluku bio je očigledan i dobro ga je razumeo već pisac članka pod naslovom *Sacro egoismo*, objavljenog u *Slovenca* krajem 1929.

Autor članka konstatuje da su posle I svetkog rata Slovenci i Hrvati u fašističkoj štampi predstavljani kao "kroati Radeckog" i "austrijski žandari", znači razbijači tradicionalnog italijansko-srpskog prijateljstva sklopljenog u Velikom ratu. Deset godina po završetku rata, odjednom Slovenci i Hrvati bili su sasvim nešto drugo. Hrvatski emigranti koji su postavili sebi za cilj razbijanje Jugoslavije tada su postali "jedini predstavnici plemenitog i civilizovanog hrvatskog naroda koji vodi borbu u ime zapadne civilizacije protiv sarajevskih krvnika". A svoje vandalsko rušenje ljubljanskih konjanika prikazivale su kao izraz brige za slovenačku kulturu.

Sjećanje: Spomenik u Ljubljani nije imao šansi da preživi do danas

Foto: CERKNICA.ORG

Ona, navodno, nije imala nikakve veze sa ("manje vrednom") srpskom kulturom. Pohvale na račun iznenađujuće visokog stepena slovenačke kulture od strane okupatorske vlasti bile su motivisane načelom *divide et impera*. Naglašavanje tobožnjih velikih razlika između slovenačke i srpske kulture išlo je za posve prozaičnim ciljem. Italijanskim okupatorskim vlastima je smetalo to što su Ljubljanci u oba konjanika videli simbol povezanosti svoje sudbine sa drugim Jugoslovenima.

Koliko je bio to živ simbol, pokazuje zabeleška u dnevniku Maksa Šnuderla u kojem je zapisano da su na Vidovdan 1941. dve devojčice položile cveće na Aleksandrov spomenik, odakle su ih oterali karabinjeri.

SPOMENIKE "SRPSKIM" KRALJEVIMA, naravno, nisu sklonili u muzej kao što je

to najavio Gracioli, već su ih oskrnavili. To se dogodilo u letnjim noćima krajem jula i početkom avgusta 1941. godine, kada su kip kralja Aleksandra preteterisali, a kip kralja Petra razneli.

Italijanske okupatorske vlasti su taj deo svog "kulturnog poslanstva" obavile sasvim temeljno, drobilicima za beton uništili su i postolje spomenika i kamionima odvezli kamenje i krš. Sve to je trajalo nekoliko dana, zapravo noći. Prostor oko spomenika kralju Aleksandru su pokrili daskama i karabinjeri su čuvali stražu. Makso Šnuderl je kroz rupe u ogradi gledao postolje na kojem su još stajala konjska kopita. Mislio je da bi bilo dobro da ostane tako na svom mestu, pa bi po oslobođenju svedočio o italijanskom vandalizmu i čuvao sećanje "na vremena kada smo bili pod konjskim kopitima!"

Ljubljanski spomenici, podignuti u znak počasti oba kraljevima, s jedne strane su simbolizovali herojske istorijske ličnosti, a, sa druge strane, oni su ih na neki način i otelovili i učinili besmrtnim herojima jugoslovenskog naroda odnosno narodnosti. Njihovo nasilno i istovremeno prilično banalno uklanjanje sa javnog prostora skinulo ih je sa postolja veličanja i divljenja. Simboli junačke borbe su nemoćno pali a da se pri tom branili nisu. Kako spomenici nemaju života izvan ljudskog društva, oni žive samo kao materijalni korelati ljudskih ideja i predstava, kao odraz njihovih osećanja.

Nasilno uklanjanje "srpskih" spomenika bilo je stoga čin nasilja usmeren protiv ljudi koje su ti spomenici povezivali u memorijalno društvo. O tome kako su taj čin doživeli žitelji Ljubljane, tadašnja štampa nije izveštavala. Okupatorske vlasti su itekako bile svesne da bi svako pominjanje kraljevskih spomenika, kao i njihovog uklanjanja iz nepoželjne prošlosti bilo u stanju da probudi buntovničko raspoloženje u narodu. Upravo zbog toga ljubljanska štampa nije smela da ih pominje. Tako je 1943. *Jutro*, u članku posvećenom

Tito: Nije ništa naredio, ali... Znalo se ko je najveći

pedesetogodišnjici Lojza Dolinara, nabrojalo brojna druga ostvarenja ovog vajara, dok uopšte nije pomenulo oba njegova konjanika, iako ih sasvim sigurno nije zaboravilo - slično kao što je nekada učinio i dopisnik lista *Il Giornale d'Italia*. U vreme kada je *Jutro* donelo pomenuti članak, njegovi čitaoci su dobro znali zbog čega su spomenici bili izostavljeni iz članka. Oni su svoju priču pričali šutke, ali svima dobro razumljivo.

Zarobljeni dugogodišnjim prinudnim zaboravom bili su potisnuti iz kolektivnog pamćenja, isto tako kao što su bila izbrisana iz sećanja i ostala četiri ljubljanska javna spomenika kralju Aleksandru. O tome ko i kada je uklonio preostale spomenike kralju Aleksandru, nisam uspeo da otkrijem nikakve podatke. Čak ni arhiv i muzej Univerziteta u Ljubljani ne čuva ni jednu jedinu fotografiju spomenika koji je stajao u auli nekadašnjeg Univerziteta kralja Aleksandra I.

Malo uvida u odnos Ljubljančana tog vremena možemo dobiti samo iz Šnuderlovog dnevnika, odakle saznajemo da su ljudi samo nemo posmatrali ono što čine okupatorske vlasti, ali vandalski čin odjeknuo je po celom gradu i ujutru je Ljubljana bila puna natpisa *SSSR, živeo Staljin, Živeo komunizam* i tome slično. Nasilno uklanjanje oba konjanika u Ljubljančanima je samo ojačalo prkos i svest koja kaže: "Samo neka oni ruše spomenike, našu veru srušiti neće!"

Prema Šnuderlovom zapisu iz dnevnika slovenački žitelji Ljubljane su vandalsko rušenje "srpskih" konjanika doživeli kao vredanje slovenačkog, a ne dinastičkog osećanja: "Kip je bio lep i služio je kao ukras. Bio je naš. Njegovo uklanjanje je udarac za Slovence. Zbog čega im je smetao? Zar ne bi bilo lepše da su ga, uz fini smešak, ostavili u širokogrudoj svesti svoje moći i sile? Ovako je to jadan čin slabica; prokockali su poslednje simpatije."

O uklanjanju ljubljanskih konjanika aprila 1942. izveštavao je i najstariji slovenački dnevni list u Ohaju, *Enakopravnost/Equality*. U njemu je pisalo da je Gracioli, odmah nakon dolaska italijanske vojske, zahtevao od ljubljanskog gradskog veća da ukloni "srpske spomenike" u Ljubljani.

Gracioli je tražio od gradskog veća da tu odluku prihvati "samu od sebe", tako da, kada je reč o svemu tome, Italijanima budu "čiste ruke". Gracioli bi se potom u Rimu hvalisao kako Slovenci sami ruše svoje spomenike, bez italijanskog pritiska, što bi "za Lahe bio lep dokaz da su Slovenci protiv Srba". Međutim, ljubljansko gradsko veće se nije dalo i do jula 1941. svi spomenici su ostali na svojim mestima. U prvoj polovini jula Gracioli je prisustvovao sednici gradskog veća i tražio da se uklone "srpski" spomenici, odnosno da ih barem odnesu u kakav muzej, jer: "Obećao sam vam da ću čuvati slovenački jezik, slovenačke običaje i navike, ali nisam vam obećao da ću čuvati spomenike srpskih kraljeva".

Dodao je i to da su na Vidovdan dve gospođice položile venac na Aleksandrov spomenik. Odmah je naredio da se obe proteraju u Srbiju i zapretio da će tamo otići svako ko na sličan način bude pokazao da su mu ti spomenici pri srcu. Krajem meseca je još jednom kategorički

Upravitelji: Musolinijevi ljudi Tadeo Orlando, Emilio Gracioli i Mario Roboti pokušavali su sve prebaciti Slovincima

Foto: WIKIPEDIA

tražio da se spomenici uklone. Gradsko veće se ipak nije dalo, pa je zato Gracioli odlučio da će to učiniti on. Uklanjanje spomenika je, kako navodi *Enakopravnost*, prouzrokovalo "ogromno" uzbuđenje među Slovincima, koji su u svojim spomenicima kralju videli "simbol svog jugoslovenskog ubeđenja". Odupiranjem zahtevima italijanskih okupatora, obrazlaže dalje *Enakopravnost*, iskoristili su priliku da Italijanima pokažu svoju odanost i ljubav prema Jugoslaviji i njenim predstavnicima.

MOĆ PAMĆENJA, (PRE)VLAST ZABORAVA Iako su prilikom podizanja javnih spomenika njih uvek iznova proglašavali nosiocima sećanja na najvažnije istorijske ličnosti i događaje, vlasti su itekako bile svesne moći pamćenja a ništa manje ni moći zaborava. Protagonisti političkih promena spomenike iz prošlosti su jednostavno uklonili. Nakon završetka II svetskog rata i konstituisanja nove vlasti za spomenike jugoslovenskim vladarima koji su preživeli vjor rata, u novoj državi više nije bilo nikakvog (javnog) mesta. Dakle, da oba konjanika spomenika nisu uništili italijanski okupatori i da su potom nekim čudom preživeli još i doba nemačke okupacije, odnela bi ih revolucionarna energija koja je nakon II svetskog rata odnela i one javne spomenike dojučeranjeg sveta koje je okupatorska vlast pošteđela.

Nosioci revolucionarnog režima na javne spomenike su gledali slično kao Musolini, i u novoj zajednici, koja je rešila pored ostalog i nacionalno pitanje, bilo je mesta samo za junake novog doba.

Rezultat je bio do tada neslućen razmah spomeničkog vajarstva koje je donelo na stotine novih spomenika junacima NOB-a i socijalističke revolucije. Pojedine istorijske "prekretnice" obeležavali su bezbrojnim memorijalnim svečanostima. U Ljubljani su već ubrzo nakon završetka II svetskog rata jednim spomenikom ovekovečili "besmrtnu" vođu svetskog komunizma, Josipa Visarionoviča

Staljina i Josipa Broza Tita, a njihovo večno zajedništvo već 1948. prekinuo je spor o tome čiji je put u "svetlu budućnost" jedini ispravan. Zato je ovaj spomenik jednog dana uklonjen.

Sa formiranjem društva koje je zauvek rešilo nacionalno, socijalno, seljačko, žensko i druga važna pitanja, nekadašnje javne spomenike u Ljubljani su zamenili novi spomenici istorijskim vođama Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije: Josipu Brozu, Borisu Kidriču i Edvardu Kardelju.

Nakon završetka II svetskog rata nove vlasti su učvrstile svoj stav po kojem je predratna "zemlja slobode" u stvari bila "tamnica naroda". Josip Broz lično, u članku koji je prvi put objavljen u *Proleteru* 16. decembra 1942., "versajsku Jugoslaviju" opisao je kao "najtipičniju državu nacionalnog zatiranja u Evropi". Prema njegovom objašnjenju, u predratnoj Jugoslaviji vladala je "nezatna manjina velikosrpskih hegemonista, nezasa u svojoj pohlepi prema bogatstvu", sa kraljem na čelu, koja je stvorila "režim socijalne i nacionalne obespravljenosti".

POBEDA RADNOG NARODA pod vodstvom maršala Tita i Partije za vreme NOR-a i socijalističke revolucije (1941-1945), "dok se kralj Petar II ženio", značila je uspostavljanje pravog "bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti". Nosioci socijalističke revolucije, objavljujući nastanak države prave slobode u kojoj su konačno rešena sva važna socijalna i kulturna pitanja i time njenim državljanima omogućeno da budu svi "kao braća", zadržali su staru tradiciju brisanja nepoželjne prošlosti. Put u "svetlu budućnost" nije više počinjao 1918., već 1945., a ujedno su srušeni heroji prethodnog doba i uzdignuti novi iz redova onih koji su posle Obznane u ilegali pripremali socijalističku revoluciju i koji su se svojim herojstvom u najvišoj meri odlikovali za vreme Drugog svetskog rata.

U požaru II svetskog rata nestali su i troime i jednoimenni narod, a uskrsnulo je bratstvo

i jedinstvo naroda i narodnosti Jugoslavije. Jugoslovenski nacionalizam je odbačen na smetljike prošlosti kao ideja nedostojna bilo kakvog poštovanja, a kamoli ljubavi. Ulice po svim gradovima Jugoslavije dobile su imena heroja NOB-a i socijalističke revolucije, a u njihovu čast podignuto je nebrojeno spomenika širom zemlje. U mnogim gradovima izgrađeni su muzeji revolucije i formirano je mnoštvo komisija sa zadatkom da ljubomorno čuvaju njihove svetle tradicije.

Iako su se u političkoj retorici stalno naglašavali "radni ljudi", kao oni koji stvaraju istoriju, istorija NOB-a i socijalističke revolucije, prezentirana u imenima ulica, javnim spomenicima, prazničnim svečanostima, školskim udžbenicima i tako dalje, prikazivana je kao biografija njenih "besmrtnih" lidera, pre svega Josipa Broza Tita. Patriotizam nije više povezan sa lojalnošću narodu i državi, već Velikom vodi jedine partije. Režim koji je gradio svoju legitimnost na beskompromisnoj modernizaciji i potpunom raskidu sa tradicijom, paradoksalno, jugoslovensku državu nije poveo u "svetlu budućnost", nego ju je vratio u predmoderno doba, kad nacionalna država još nije postojala, a najvišu lojalnost državljanima su dugovali vladaru, "ocu naroda". Mislim da je čuveni engleski istoričar A. J. P. Taylor imao na umu baš to kada je Tita opisao kao "poslednjeg među Habsburgovcima".

Nova vlast imala je nameru da ostvari potpuni raskid sa (hrišćanskom) prošlošću palog "nenarodnog režima" i da sasvim sekularizuje sadašnjost. Ali je, istovremeno, svojom legitimnošću gradila na čuvanju tradicija povezanih s "najsvetlijim periodom naše prošlosti".

Ono što je sir John Plumb nazvao "upotrebljiva prošlost", prikazivano je kao svetionik "svetle budućnosti", a putokaz do nje smešten je u hrišćanski metanarativni okvir. Istoriografija je pretvorena u priču o starom konfliktu između Dobra i Zla koja je junake novog doba predstavljala kao garante konačne pobeđe Dobra nad Zlom u svim njegovim pojavnim oblicima.

ŠTO SE TIČE DOLINAROVOG KONJANIKA iz Zvezde i sa stepenica Gradske kuće, posle 1945. ta dela su zaboravljena, pa nema ni razloga da se italijanskim okupacionim vlastima prigovara njihovo vandalstvo. Jer, da nisu oni srušili oba spomenika, novi režim bi morao time da uprlja svoje ruke.

Naučnici su se stavili u službu ideologije, kao što je to već bio običaj, i u svojim radovima podržavali su službene stavove. Ovaj pristup postepeno se toliko ukorenio da je pre nekoliko godina u jednoj publikaciji iznet zaključak da odnos italijanske okupatorske vlasti prema spomeniku kralju Aleksandru u stvari i nije bio oblik vandalizma, jer kralj Aleksandar je bio - diktator i neslovenac. Renata Komić Marn nam, izgleda, sugeriše da je ljubljanski spomenik Napoleonu ostao da stoji na svome mestu jer se radi o spomeniku uzornom demokratskom Na-pole-ONU, a ne francuskom okupatoru dela slovenačke teritorije. Lepa misao, ali za nju treba ubedljivijih dokaza nego što je narodna etimologija iz XIX veka.

Unošenje vrednosnog sistema današnjice za pojave i pojmove koji pripadaju prošlosti kod dobrog dela istraživača shvaćeno je kao nešto sasvim neproblematično. Ali, ako to radimo, zaboravljamo da je krajem dvadesetih

godina XX veka stanje u Evropi bilo drugačije nego što je danas, a Jugoslavija zemlja "nedozrela za demokratiju". U prošlosti nisu bile samo različite ideje o tome šta je pravo političko uređenje, nego su ljudi i snivali drukčije snove nego što ih mi snivamo danas. Ali, na ovim prostorima naučili smo da svojim precima ne priznajemo njihovo pravo na snove, kao da snovi naših predaka uopšte nisu ni bili snovi, već teška mora koju treba potisnuti u zaborav, pa čak i ako se radi o snovima "najboljih sinova našeg naroda".

Ali, kako u životu nikada nije sve jednoznačno i nedvosmisleno, kako je to ubedljivo pokazao Sigmund Freud, to važi i za snove. *Slovenec* je 23. januara 1929. označio režim koji je zaveo kralj Aleksandar kao "pravu demokratiju". Iste novine su skoro četiri godine nakon kraljeve smrti u Marseilleu na svojoj naslovnoj strani navele kao zaslugu pokojnog kralja to što "možemo Jugoslaviju ubrajati među najčvršće i najuglednije države našeg kontinenta".

Savremeni američki diplomata i urednik Hamilton Fish Armstrong nije bio oduševljen uvođenjem takozvane Šestojanuarske diktature, ali je znao da načelo *benefit of the doubt* (*ne donositi preuranjene zaključke*) ima svoju vrednost i u ovom slučaju. Stoga se pitao, koju alternativu je - u ono vreme - uopšte imao kralj Aleksandar videći kako se uništava jedinstvo zemlje? "Mogao je da pokuša sa drugom kolicijom", razmišljao je Armstrong, "sa istim elementima koji su toliko puta bili neuspešni. Mogao je da pokuša sa novim izborima, koji bi u okvirima postojećeg izbornog sistema vratio u Narodnu skupštinu ista lica i iste glasove".

A britanski diplomata i tajni agent R. H. Bruce Lockhart smatrao je da bez obzira na loše strane koje je imao kralj Aleksandar, on će jednog dana biti "nacionalni heroj, ne samo Srba, jer je to već bio, već i drugih slovenskih naroda Jugoslavije".

Slovenački narodnjaci su se u XIX i XX veku borili protiv rujanja svojih suseda da je slovenački narod - "narod bez istorije". Verovatno najprimetnija posledica te borbe bilo je odsustvo spomenika iz austrijske i jugoslovenske prošlosti Ljubljanecima i drugih slovenačkih gradova. Uklanjanje tzv. neslovenačkih spomenika, s jedne strane, zaista je Ljubljanecima dalo izgled slovenačkog grada, ali se, s druge strane, postavši grad "sve samih Slovenaca", Ljubljana pretvorila u javni spomenik zaborava vlastite prošlosti, zaborava najvećeg i najlepšeg romantičkog doba nacionalnog ujedinjenja.

Ispod površine nacionalno očišćenog izgleda Ljubljanecima krije se jedno nesumnjivo neprijatno pitanje: Zašto građani Ljubljane danas ne mogu ni da zamisle da je u javnom prostoru njihovog grada bilo izloženo najlepše umetničko delo vodećeg slovenačkog vajara XX veka, "Ljubljančanina, slovenačke majke sina"? Kad bi to delo moglo opet da se vidi, oživeo bi besmrtni duh o kojem su savremeni oduševljeno pričali i opet bi se čula njegova poruka. Ali šta bi u toj poruci upućenoj ondašnjim i budućim pokoljenjima moglo da bude tako strašno da ona mora uporno da se gura u zaborav?

(KRAJ)

Iz autorovog predgovora

Sto godina je proteklo otkako se rodila Jugoslavija i više od četvrt veka otkako je u novim balkanskim ratovima ova zemlja nestala sa geopolitičke karte sveta. I pored toga, sve do danas ona ostaje jedna velika nepoznanica, zagonetka. Doista, naše znanje o Jugoslaviji može nekog da podseti na jednu indijsku priču u kojoj se govori o tome kako su slepi ljudi došli do toga kako izgleda slon tako što su ga dodirivali rukama. Svaki od njih dodirnuo je drugi deo slonovog tela, pa je jedan - dodirnuvši njegovu nogu - utvrdio da liči na drvo, drugi - dodirnuvši slonov rep - da liči na zmiju, i tako dalje. (...)

Proces raspada Jugoslavije bio je ispunjen krvavim i tragičnim slikama, iz čega se obično zaključivalo da je već sam način kako se ona raspala ujedno najbolji dokaz da je bila postavljena na loše temelje, da je sadržavala previše protivrečnosti da bi mogla čestito živeti i preživeti. Ratovi koji su usledili jedan za drugim u 1990-im godinama tumačeni su kao dokaz da se radilo o zemlji sa mnogo istorije, prepunoj netolerantnih nacionalizama.

Međutim, takvo gledanje je pogrešno. Razlika između Jugoslavije i drugih nacionalnih država nije bila u nekom višku istorije koji narod nije bio u stanju da svari, niti su njeni nacionalizmi bili toliko netolerantni da se problemi ne bi mogli rešiti pomoću glasačkih kutija. Polazna pretpostavka ove knjige jeste uverenje da razvojni put Jugoslavije nikako nije bio predodređen da teče u pravcu kojim je tekao; mogao je teći i u više drugih pravaca. Ali, kad se onda postavi pitanje zašto on nije tekao u nekom od drugih mogućih pravaca, ubrzo možemo da vidimo da je priča o višku istorije bez osnove, da problem Jugoslavije nije bio u višku nacionalizma, već u njegovom manjku. (...)

Početkom drugih događaja koji su se odvijali u proteklom istorijskom periodu, o "zemlji snova" teško je prosudivati vodeći se isključivo savremenim trenutkom i savremenim stanjem duha. To što mi danas osećamo pri pomnjanju jugoslovenske države ne znači da su i naši preci imali ista osećanja u vreme kada su je stvarali. Otkako je presahla vera u zagrobni život pokojnika sahranjenih u egipatskim piramidama, o njima možemo da razmišljamo kao o monumentalnom apsurd. Ali nam ta saznanja ne kažu ništa o tome šta su mislili i osećali oni koji su u svoje vreme gradili ta arhitektonska čuda: kako su oni gledali na piramide.

A baš to kako je izgledala Jugoslavija kao zemlja snova političkih vizionara, kako su budili u narodu zanimanje i ljubav za svoje snove i pozivali ga na njihovo ostvarivanje, s jedne, te koji su bili najvažniji graničnici u tim procesima i kakav je bio odnos između snova i njihovog ostvarenja, s druge strane, tema je kojom se bavi ova knjiga.

Knjiga *Jugoslavija, zemlja snova* na srpskom jeziku pojavila se 2018. u izdanju Biblioteke XX vek. *Dani* uz odobrenje autora i izdavača, prenose zadnje poglavlje, *Kraljevi su mrtvi, Jugoslavija ostaje*. ■